

دردسرگازی قاره سبز و بحران اوکراین؛ | ژئوپلیتیک اروپا و هزارتوی تامین انرژی؛ جنگ «گازی» روسیه و آمریکا

حسین عباسی نسب

تمدن بشری با چالشهای بزرگی برای مقابله با تغییرات آبوهوایی روبه‌روست؛ اگر در این روند گذار، گاز طبیعی اهمیت دارد بازارها نباید سود فوری را بر منافع بلندمدت اولویت دهند و اروپا هم باید بازی با عرصه انرژی به نفع ایالات متحده را متوقف کند.

بحران کنونی چرخه افزایش قیمت گاز در اروپا که همزمان با موج سرما در منطقه رخ داده است، مسائل گوناگونی را به دولتمردان اروپا و جهان گوشزد کرد. گذشته از اهمیت به هم پیوستگی مسائل اقتصادی و تجاری با امور سیاسی، توجه به راهبردهای بلندمدت در

کنار یک برنامه‌ریزی دقیق و حساب‌شده و دوراندیشی‌های لازم می‌تواند مشکلات را در دوره‌های بحرانی قابل حل کند.

امروزه تحولات در اوکراین و تنش میان آمریکا و روسیه در کنار استیصال کشورهای اروپایی این واقعیت را برجسته می‌کند که حرکت به سوی انرژی سبز در هیچ بخشی از جهان آسان نخواهد بود. قیمت بالای گاز در اروپا پیچیدگی این گذار را بیشتر در مرکز توجه قرار می‌دهد. باید به این مسائل هم توجه کرد که انرژی تنها به انتخاب فناوری مناسب مرتبط نیست و دگرگونی به سمت انرژی سبز دارای ابعاد اقتصادی و ژئوپلیتیکی نیز است.

بخش قابل توجهی از جنگ‌های گازی در اروپا از نبرد ژئواستراتژیک بزرگی سرچشمه می‌گیرند که توسط ایالات متحده با استفاده از سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) و اوکراین انجام می‌شود. مشکل ایالات متحده و اتحادیه اروپا این است که تغییر وابستگی انرژی اتحادیه اروپا به روسیه، هزینه‌های زیادی برای اتحادیه اروپا خواهد داشت که در چالش کنونی بین روسیه و ناتو به فراموشی سپرده شده است. کنار گذاشتن روسیه در این مرحله بر سر موضوع اوکراین، پیامدهای بزرگی برای تلاش اتحادیه اروپا در گذر به سوی منابع انرژی پاک‌تر دارد.

بخش قابل توجهی از جنگ‌های گازی در اروپا از نبرد ژئواستراتژیک بزرگی سرچشمه می‌گیرند که توسط ایالات متحده با استفاده از سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) و اوکراین انجام می‌شود. انتشار گازهای گلخانه‌ای، انتقال سبز و بازار؟

اتحادیه اروپا با انتخاب رویکردی بر مبنای قیمت‌گذاری گاز در بازار، مشکلی را در زمینه گذار سبز ایجاد کرده است. خاموشی‌هایی که مردم تگزاس در فوریه ۲۰۲۱ (بهمن-اسفند ۹۹) در نتیجه یخ‌زدگی شاهد بودند، نشان داد اتخاذ سیاست‌های مبتنی بر بازار به علت تغییرات آب‌وهوایی شکست می‌خورد و قیمت سوخت را به سطحی می‌رساند که فقرا ممکن است مجبور شوند سیستم گرمایش خود را خاموش کنند. همان‌طور که در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ رخ داد، در زمستان امسال نیز، قیمت بنزین در اتحادیه اروپا به شدت افزایش یافته است.

به منظور درک مسائل مربوط به گذار به انرژی سبز، مهم است به مسائل کنونی عرضه گاز که اتحادیه اروپا با آن مواجه است، دقت کرد. اتحادیه اروپا گاز را به عنوان سوخت برای تولید برق انتخاب کرده زیرا از زغالسنگ و هسته‌ای دوری می‌کند و در عین حال سرمایه‌گذاری هنگفتی را در انرژی بادی و خورشیدی انجام می‌دهد. استدلال برای این انتخاب آن است که گاز طبیعی، کربن کمتری منتشر می‌شود زیرا مصرف این سوخت، گاز گلخانه‌ای کمتری را نسبت به زغالسنگ تولید می‌کند. همچنین مشکل آن است که گاز در بهترین حالت یک راه حل کوتاه‌مدت است زیرا به اندازه نصف زغالسنگ، گازهای گلخانه‌ای منتشر می‌کند.

در مقابل، مشکل انرژی سبز این است که برای پاسخگو بودن به نوسان‌های فصلی و روزانه مجبور است ظرفیت بسیار بیشتری را تولید کند اما برنامه‌ریزان هنگام طراحی گام‌ها برای گذر به منابع انرژی پاک به آن توجه نکردند. در طول زمستان، روز در عرض‌های جغرافیایی بالاتر کوتاه‌تر می‌شود و در نتیجه ساعت‌های کمتری نور خورشید دریافت می‌کند و برق کمتری تولید می‌شود. این مشکل فصلی با وزش کمتر باد در سال ۲۰۲۱ ترکیب شد. کمبود برق توربین‌های بادی با کاهش سطح تولید صفحات خورشیدی مشکل را دوچندان کرد.

اتحادیه اروپا برای دستیابی به اهداف کوتاه‌مدت و میان‌مدت خود با هدف کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، به شدت روی گاز سرمایه‌گذاری کرده است. گاز را می‌توان برای رفع نیازهای کوتاه‌مدت و فصلی ذخیره کرد و حتی می‌توان تولید آن را به راحتی با تقویت ظرفیت پمپاژ، افزایش داد. با این حال، همه اینها مستلزم برنامه‌ریزی و

سرمایه‌گذاری قبلی در ظرفیت‌سازی مازاد باهدف پاسخگویی به نوسان‌های روزانه یا فصلی است.

در چند ماه اخیر کمبود برق توربین‌های بادی با کاهش سطح تولید صفحات خورشیدی، مشکل اروپا را دوچندان کرد.

مشکل دیگر آن است که اتحادیه اروپا اعتقاد دارد که بازارها به صورت جادویی همه مشکلات را حل می‌کنند. برخلاف چین، هند و ژاپن که همگی قراردادهای بلندمدت بر مبنای شاخص قیمت نفت دارند، اروپا از قراردادهای قیمتی بلندمدت گاز فاصله گرفته و به سمت قراردادهای کوتاه مدت و لحظه‌ای حرکت کرده است.

منابع گازی جایگزین برای اروپا

تنش‌ها بین روسیه و اوکراین نگرانی‌ها را در مورد جریان گاز روسیه به وجود آورد و در همین راستا ایالات متحده به مداخله در موضوع پرداخته است تا به متحدان اروپایی خود در یافتن منابع جایگزین کمک کند.

در این راستا دولت ایالات متحده با قطر و سایر تولیدکنندگان بزرگ انرژی تماس برقرار کرد تا از آن‌ها کمک بخواهد. همچنین سیاستمداران اروپایی مدعی‌اند جریان گاز روسیه به اروپا کمتر از حد معمول بوده است و روسیه از گاز به عنوان اهرم فشار در اختلاف بر سر پروژه خط لوله نورد استریم ۲ استفاده می‌کند. در مقابل اما شرکت روسی گازپروم تاکید دارد به همه تعهدات خود در قبال مشتریان اروپایی عمل کرده است.

اروپا در تامین حدود ۳۵ درصد گاز طبیعی خود به روسیه وابسته است که بیشتر آن از طریق خطوط لوله از قلمروهای بلاروس، لهستان و اوکراین به آلمان می‌رسد. همچنین خط لوله نورد استریم ۱ نیز به صورت مستقیم گاز روسیه را از دریای بالتیک به آلمان می‌رساند.

بازار گازی اروپا شبکه‌ای از خطوط لوله به هم مرتبط است اما برخی کشورها در سال‌های گذشته، وابستگی خود را به گاز روسیه کمتر کرده‌اند. اندیشکده «مرکز مطالعات استراتژیک و بین‌المللی» (CSIS) اعلام کرد ترانزیت گاز روسیه از اوکراین هم ۷۰ درصد کاهش یافته است و از بیش از ۱۴۰ میلیارد مترمکعب در سال ۱۹۹۸ به کمتر از ۴۲ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۲۱ کاهش یافت.

به نوشته این اندیشکده، در سال گذشته اوکراین یک کریدور ترانزیت بود که بیشتر برای انتقال گاز به اسلواکی، از آنجا به اتریش و ایتالیا مورد استفاده قرار می‌گرفت. اما تحریم‌های روسیه می‌تواند بر جریان‌های خطوط لوله دیگر مانند نورداستریم ۱ (Nord Stream ۱)، یامال یوروپ (Yamal-Europe) و ترکاستریم (TurkStream) هم تأثیر بگذارد. خط لوله نورد استریم ۲ نیز که تکمیل شده، در انتظار صدور گواهینامه برای انتقال گاز روسیه به آلمان است.

مقام‌های آمریکایی می‌گویند اگر روسیه به اوکراین حمله کند، نورد استریم ۲ در کل متوقف می‌شود. تحلیلگران اعتقاد دارند: برای اروپا سخت خواهد بود که تحریم‌هایی را که در عمل عرضه گاز روسیه یا حداقل بخش بزرگی از این جریان را قطع می‌کند، تحمل کند.

آمریکا می‌گوید کشورهای دیگر همچون نروژ، هلند، بریتانیا و دانمارک شاید بتوانند گاز را از طریق خطوط لوله به آلمان برسانند. اما مقام‌های نروژ به عنوان دومین تامین‌کننده بزرگ گاز اروپا می‌گویند اکنون گاز طبیعی را با حداکثر ظرفیت تحویل می‌دهد و نمی‌تواند جایگزین هیچ منبع از دست رفته روسیه شود.

برخی نیز پیشنهاد می‌دهند کشورهای اروپایی از طریق کشورهای همسایه خود گاز وارد کنند تا کمبود قاره رفع شود اما کشورهای هستند که تمایلی به جدا کردن ساختار گازی خود ندارند. یکی از گزینه‌های جایگزین دیگر واردات گاز طبیعی مایع (LNG) به شمال غرب اروپا، به ویژه از ایالات متحده است که در ماه‌های اخیر افزایش یافت. اما محدودیت‌ها برای تولید و حمل‌ونقل تامین‌کنندگان LNG وجود دارد.

تحقیق اندیشکده بلژیکی «Bruegel» نشان می‌دهد، ظرفیت جهانی مایع‌سازی تا حدی به طور کامل در حال انجام وظیفه است؛ ضمن آنکه همه کشتی‌ها نیز مشغول انجام وظیفه هستند. شاید برخی به قطر فکر کنند اما ظرفیت تولید این کشور هم کامل است و ظرفیت اضافی چندانی برای تامین نیاز اروپا ندارد.

البته برخی گزینه‌های غیرگازی هم بیان می‌شود که به عنوان نمونه اتصال شبکه برق کشورهای اروپایی یا افزایش تولید برق هسته‌ای، انرژی‌های تجدیدپذیر، برق آبی یا زغال‌سنگ هم مطرح می‌شود.

ظرفیت جهانی مایع‌سازی گاز به طور کامل در حال انجام و طیفه است ضمن آنکه همه کشتی‌ها نیز مشغول انتقال گاز هستند و توان بیشتری وجود ندارد. با این حال برق هسته‌ای در آلمان، بریتانیا، بلژیک و فرانسه دور از ذهن است زیرا بسیاری از تاسیسات و نیروگاه‌ها، قدیمی و از کار افتاده هستند. چند کشور اتحادیه اروپا هم برای دستیابی به اهداف اقلیمی نیروگاه‌های قدیمی زغال سنگ خود را تعطیل کرده‌اند و نمی‌خواهند نیروگاه جدیدی بسازند.

اروپا و دردر بازارهای آزاد

پرسش اینجاست که چرا قیمت گاز بر قیمت برق در اتحادیه اروپا تأثیر می‌گذارد؟

به هر حال، گاز طبیعی نزدیک به ۲۰ درصد از تولید برق اتحادیه اروپا را تشکیل می‌دهد. متأسفانه برای مردم منطقه یورو، نه تنها بازار گاز بلکه بازار برق نیز تحت تأثیر اصلاحات بازار لیبرال قرار دارد. ترکیب انرژی در شبکه از طریق مزایده‌های بازار انرژی تعیین می‌شود که در آن تولیدکنندگان خصوصی برق، قیمت‌های خود و مقداری را که به شبکه برق عرضه می‌کنند پیشنهاد می‌دهند. این پیشنهادها به ترتیب از کمترین به بالاترین تا زمانی که تقاضای پیش‌بینی شده روز بعد به طور کامل برآورده شود، پذیرفته می‌شود. سپس قیمت آخرین پیشنهاددهنده به قیمت تمام‌تولیدکنندگان تبدیل

می‌شود.

به اعتقاد پیروان «میلتن فریدمن» یا همان «پسران شیکاگو»، آخرین قیمت پیشنهادی همان قیمت نهایی است که از طریق حراج بازار برق کشف و به آن قیمت «طبیعی» برق گفته می‌شود.

«آگوستو پینوشه» دیکتاتور نظامی در شیلی (۱۹۷۳ تا ۱۹۹۰) قانون اساسی سال ۱۹۸۰ شیلی را تدوین کرد و در آن اصل فوق را در چارچوب اصلاحات نئولیبرالی گنجانید. وی در بخش مهم برق کشورش قانونی را اجرا کرد که حتی «مارگارت تاچر» در انگلستان هم به این اصلاحات دست نزد.

اکنون اتحادیه اروپا، یک تولیدکننده حاشیه‌ای گاز طبیعی است و به همین دلیل است که قیمت گاز تعیین‌کننده قیمت برق در اروپاست. همین امر افزایش حدود ۲۰۰ درصدی قیمت برق اروپا در سال ۲۰۲۰ را توجیه می‌کند. طبق گزارش اکتبر ۲۰۲۱ (مهر-آبان ۱۴۰۰) کمیسیون اروپا، قیمت گاز در سطح جهان افزایش یافت اما در بازارهای منطقه‌ای فقط واردکننده مانند آسیا و اتحادیه اروپا این افزایش برجسته‌تر بود. در سال گذشته، قیمت‌ها در اتحادیه اروپا سه برابر و در آسیا بیش از دو برابر شد در حالی که افزایش قیمت در ایالات متحده حدود دو برابر بود.

پیوستگی بازار گاز و برق با استفاده از قیمت حاشیه‌ای به عنوان قیمت تمام تولیدکنندگان به این معناست که اگر قیمت نقدی گاز همانطور که به‌تازگی مشاهده شد، سه برابر شود، قیمت برق نیز افزایش می‌یابد. اگرچه انتقادها به این نوع قیمت‌گذاری کم نیست اما باور نئولیبرالی بر بازار اروپا حاکم شده است.

روسیه قراردادهای بلندمدت و کوتاه‌مدت تامین گاز را برای کشورهای اتحادیه اروپا دارد. حتی پوتین هم علاقه اتحادیه اروپا به قیمت‌های لحظه‌ای و قیمت گاز را معقول ندانسته و گفته است که مسکو مایل است گاز بیشتری را از طریق قراردادهای بلندمدت به منطقه عرضه کند.

آیا روسیه در عرضه گاز به اروپا اختلال ایجاد می‌کند؟

یکی از اتهام‌ها به روسیه قطع یا کاهش فشار گاز صادراتی به اروپا بوده است. به نوشته خبرگزاری «رویترز»، در ۱۵ سال گذشته اختلاف‌های گوناگونی بین روسیه و اوکراین بر سر گاز وجود داشته است که بیشتر مربوط به قیمت‌ها بوده است.

اکنون میست اعلام کرد شواهد محکمی وجود ندارد که نشان دهد روسیه نقش اصلی را در بحران گاز فعلی اروپا داشته باشد. در سال ۲۰۰۶، گازپروم به مدت یک روز عرضه به اوکراین را قطع کرد. در زمستان ۹-۲۰۰۸ نیز اختلال‌هایی در عرضه از سوی روسیه در سراسر اروپا رخ داد. اوکراین هم در نوامبر (آبان-آذر) ۲۰۱۵ خرید گاز از روسیه را متوقف کرد. اوکراین وابستگی خود را به واردات مستقیم گاز از روسیه از طریق مکانیسم جریان معکوس کاهش داده است. این روش به اوکراین اجازه می‌دهد از کشورهای اتحادیه اروپا گاز وارد کند.

با این حال اکنون برخی اروپایی‌ها اتهام‌هایی را علیه مسکو و گازپروم مطرح می‌کنند اما این شرکت تاکید دارد به همه تعهداتش براساس مفاد قرارداد عمل کرده است.

نشریه «اکنون میست» در اکتبر (مهر-آبان) ۲۰۲۱ نوشت: «اورسولا فون در لاین» رئیس کمیسیون اروپا اعتقاد دارد روسیه به تعهد خود در کمک به اروپا برای حل بحران گاز عمل نمی‌کند. با این حال، همین مقاله به نقل از تحلیلگران تصریح کرد مشتریان بزرگ روسیه در قاره سبز تأیید می‌کنند مسکو به تعهدات قراردادی خود عمل می‌کند.

به نوشته این رسانه، شواهد محکمی وجود ندارد که نشان دهد روسیه نقش اصلی را در بحران گاز فعلی اروپا داشته باشد.

اتحادیه اروپا، نورد استریم و روسیه

پرسش کارشناسان این است که آیا اتحادیه اروپا به کارآیی بازارها اعتقاد دارد یا نه؟ اتحادیه اروپا نمیتواند استدلال کند که بازارها زمانی که قیمت‌های نقدی در تابستان پایین هستند، خوبند، اما وقتی این خاصیت را در زمستان از دست می‌دهد نامناسب هستند و از روسیه بخواهد که برای کنترل قیمت بازار، عرضه بیشتری داشته باشد.

اگر ساختار بازار در عمل بهترین راه است چرا با تسریع مجوزهای نظارتی خود برای خط لوله نورد استریم ۲، که گاز روسیه را به آلمان می‌فرستد، تلاش نمی‌کند مشکل را حل کند.

همین شرایط پیچیده اتحادیه اروپا و روسیه، بحران کنونی اوکراین را برجسته‌تر می‌کند که با موضوع گاز ارتباط نزدیکی دارد. در حال حاضر خطوط لوله روسیه از طریق اوکراین و لهستان، همراه با خط زیردریایی نورد استریم ۱، بخش عمده گاز را به اتحادیه اروپا می‌رسانند. روسیه همچنین از طریق نورد استریم ۲ که به تازگی کامل شده، ظرفیت بیشتری برای تامین گاز بیشتر به اروپا کسب کرده است؛ البته در صورتی که مجوز نظارتی و مالی زودتر صادر و خط لوله فعال شود.

اروپایی‌ها وقتی در زمستان قیمت انرژی گران می‌شود از روسیه انتظار دارند که برای کنترل قیمت بازار، عرضه بیشتری داشته باشد. تردیدی وجود ندارد که نورد استریم ۲ نه تنها در پیچیدگی‌های مقرراتی بلکه در ژئوپلیتیک گاز در اروپا نیز گرفتار شده است. ایالات متحده آلمان را تحت فشار قرار می‌دهد تا اجازه راه‌اندازی نورد استریم ۲ داده نشود. واشنگتن همچنین تهدید کرد شرکت‌های درگیر در پروژه خط لوله را تحریم خواهد کرد.

برنده نهایی همه این تحولات ایالات متحده است که اتحادیه اروپا را خریدار خوبی برای گاز گرانتر خود (گاز شیل) می‌بیند. روسیه اکنون حدود ۴۰ درصد گاز اتحادیه اروپا را تامین می‌کند. اگر این روند متوقف شود، ایالات متحده که حدود ۵ درصد از تقاضای گاز اتحادیه اروپا را تامین می‌کند (طبق آمارهای سال ۲۰۲۰) می‌تواند یک سود بزرگ را به دست آورد. علاقه ایالات متحده به تحریم عرضه گاز روسیه و جلوگیری از صدور مجوز راه‌اندازی نورد استریم ۲ چندان ارتباطی با حمایت این کشور از اوکراین ندارد و باعث شده تا اهمیت روسیه برای اتحادیه اروپا را نبیند.

به نوشته «گاردین»، مقام‌های کاخ سفید این هفته اعلام کردند دولت بایدن در حال آماده شدن برای نهایی کردن توافقی است تا «اطمینان حاصل شود اروپا قادر به پشت سر گذاشتن بحران انرژی در زمستان و بهار است». در این راستا آمریکا با کشورهای بزرگ تولیدکننده برای ارسال گاز طبیعی مایع با کشتی قراردادهایی را تنظیم کرده است ضمن آنکه بخشی از قراردادها را خود آمریکا انجام می‌دهد.

برنده نهایی همه این تحولات ایالات متحده است، که اتحادیه اروپا را خریدار خوبی برای گاز گرانت‌تر خود (گاز شیل) می‌بیند. در این چارچوب استرالیا، قطر، برخی کشورهای اروپایی در کنار لیبی و کویت برای انجام اقدام ضربتی احتمالی در نظر گرفته شده‌اند.

بدون توجه به تنش آفرینی‌های واشنگتن، نورد استریم ۲ می‌تواند به شکل‌گیری یک بازار مشترک پان-اروپایی و یکپارچگی بزرگتر اورآسیایی کمک کند. همانطور که در شرق و جنوب شرقی آسیا این کار انجام شد؛ اما ایالات متحده به جای سیاست، منافع زیادی در توقف تجارت دارد؛ در واقع اکنون جغرافیا بر سیاست اولویت پیدا کرده است. جالب اینکه خطوط لوله گاز از اتحاد جماهیر شوروی به اروپای غربی در طول جنگ سرد ساخته شد زیرا آن زمان جغرافیا و تجارت بر سیاست جنگ سردی اولویت داشتند.

تمدن بشری در حال تجربه بزرگترین تحول در مواجهه با چالش‌های کنونی ناشی از تغییرات آب‌وهوایی است. برای پرداختن به این چالش‌ها، یک روند گذار انرژی مورد نیاز است. در این چارچوب اگر بازارها سود فوری را بر منافع بلندمدت اجتماعی اولویت دهند، اهداف محقق نمی‌شوند.

اگر گاز در واقع سوخت انتقالی محسوب شود، اروپا حداقل به سیاست‌های بلندمدت ادغام شبکه گاز خود با میادین گازی که ذخیره کافی دارند نیاز دارد. اروپا باید بازی با عرصه انرژی خود و آینده آب‌وهوای جهان به نفع ایالات متحده را متوقف کند.

پی‌نوشت:

<https://www.oxfordenergy.org/publications/the-potential-impact-on-the-uk-of-a-disruption-in-russian-gas-supplies-to-europe>

https://www.koreatimes.co.kr/www/world/2022/02/501_323066.html

<https://zcomm.org/znetarticle/the-geopolitics-behind-spiralin-g-gas-and-electricity-prices-in-europe-2>

<https://www.reuters.com/business/energy/what-are-europes-optio>

ns-case-russian-gas-disruption-2022-01-27
[https://www.theguardian.com/business/2022/jan/27/energy-crisis
-where-could-europes-gas-come-from-if-russia-cuts-exports](https://www.theguardian.com/business/2022/jan/27/energy-crisis-where-could-europes-gas-come-from-if-russia-cuts-exports)